

Recensio

Граница и люди. Воспоминания советских переселенцев
Северного Приладожья и Карельского перешейка" СПб.: Изд-во
Европ. ун-та в С.-Петербурге. (Studia Ethnologica. Вып. 2). 2005

Жанна Корміна

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 8. – Харків; Київ: Критика, 2006. – С. 225-227.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

Жанна Корміна (Санкт-Петербург)

Граница и люди. Воспоминания советских
переселенцев Северного Приладожской Карелии
и Карельского перешейка. СПб.:

Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге.

(Studia Ethnologica. Вып. 2). 2005

Праця вченого нагадує мистецтво кухаря: існують взірці, на які ми орієнтуємося (на зразок рецептів у кулінарії), є мода на певний вид нашої продукції (традицію стилістично точних меню, наприклад, змінює «ф'южн»), і шлях до успіху починається із вдалого вибору основних продуктів. В ідеалі вони повинні бути свіжими: в історії це неопубліковані й бажано не проінтерпретовані архівні документи, в антропології – зібрані самим дослідником польові матеріали, класифіковані на придатні й непридатні одразу в полі, і навіть до нього. Саме так якісь грибники беруть вовнянки, інші вважають їх занадто гіркими, а ще хтось – взагалі неїстівними.

Книга «Кордон і люди», видана 2005 року видавництвом Європейського університету в Санкт-Петербурзі, є колекцією сирих, але готових до приготування продуктів, що пройшли первинну обробку. Цей чималенький том (484 сторінки) складається з польових матеріалів – біографічних інтерв'ю, записаних від жителів Приладожської Карелії та Карельського перешейка. Тексти інтерв'ю розбито на невеликі фрагменти і розділено між шістьма тематичними блоками: «Історія переселення», «Освоєння території», «Взаємозв'язки переселенців», «Розповіді про фінів», «Релігійність», «Уявлення насельників про батьківщину». На цьому – тематичному – діленні обробка матеріалів закінчується. Поданий до кожного розділу невеликий вступ не беремо до уваги, бо він не аналізує, а коротко переказує фрагменти інтерв'ю, що йдуть за ним.

Читачу пропонують пройти на кухню й познайомитися з антропологічним джерелом на стадії первинної обробки – перекладу живої мови в писемну форму. При цьому укладачі (вони ж інтерв'юєри) не прикрашають

ані інформантів, ані себе. Всі учасники бесід різною мірою недорікувати, інколи (часом) недостатньо розуміють одне одного, – загалом, все як у житті. Треба визначити, незвично бачити в друкованому тексті таку велику кількість слів-паразитів, обмовок, мовних неправильностей, – невідредагована усна мова на письмі має дивний вигляд і викликає естетичне занепокоєння. Така нещадність укладачів книги до самих себе (могли б спокійненько заховатися, зробивши розшифровку своїх реплік приблизною) і почасти до читачів не випадкова, а навпаки, концептуальна. Це, певно, наслідок методологічної настанови, відповідно до якої інтерв'ю треба розуміти як діалог, де відповіді за змістом і формою залежать від запитань і навпаки, а інформація, отримувана під час цього діалогу, – як плід співпраці дослідника та інформанта. Інакше кажучи, зміст інтерв'ю не може бути зведено до згаданих у ньому фактів (позитивістський підхід), оскільки і самі факти, і їх інтерпретація виникають як реакція на визначену (певну) ситуацію і до певного ступеня цією ситуацією створюються (конструктивістський підхід). Ситуація, або контекст, у якому відбувається інтерв'ю, включає і теперішню соціальну роль оповідача, і статус (у його чи її очах) інтерв'юєра (з фіном говорять не так, як із росіянином, з «професором» не так як зі «студенткою»), і політичну ситуацію.

Історія, розказана в цій книзі на всі голоси, водночас буденна (в масштабах радянської історії) та дивна. У 1940 році Карельський перешийок і Приладозьку Карелію було, як обережно зазначено у вступі, «передано» Фінляндією Росії. Внаслідок цього усе місцеве населення було відправлене до Фінляндії, а на спорожнілі землі приїхали інші вимушені мігранти. Новоприбулими були селяни, які шукали кращої долі. Вони приїхали із затоплених через створення Рибінського водосховища сіл Вологодської області, зі спалених під час війни білоруських сіл, із Чувашії, Мордовії та інших радянських територій. Вони переїжджали цілими селами і мали заново освоювати чужий простір: жити в нових, незвично влаштованих будинках (великі кухні нові господарі перетворювали на маленькі, а хутори – на села), звикати до незнайомого ландшафту, вчити нові топоніми. Для Радянського Союзу цей епізод з масовою міграцією не тільки не дивний, він майже нормальний. У 1940-ві всі кудись їхали: чеченці та інгуші – до Казахстану, латиші та естонці – до Сибіру, німці – теж до Сибіру і на північний Урал, трохи пізніше молодь поїхала на комсомольські будівництва. І всім їм доводилося робити одне й те саме (хоча й у різних ситуаціях): освоювати новий простір, географічний і соціальний. Специфіка історії, викладеної в

книзі (точніше, безлічі особистих історій), в тому, що переселення було добровільним, матеріальні умови – добрими (всім давали якісне житло), а замість іноетнічних аборигенів переселенців зустріла порожнеча, точніше, безгосподарні будівлі, іншомовна топоніміка і картопля, яку попередні господарі не встигли викопати і яка допомагала вижити по-справжньому голодуючим людям. В одному з найзахопливіших розділів книги – «Розповіді про фінів» – опубліковано сюжети про виселених із цього регіону фінів, які нелегально переходять кордон. Вони приходять (точніше, приходили, адже мова йде про післявоєнний час) подивитися на свій дім, повідомити новим господарям, де заховано продукти, щоб добро не пропало, і ображаються на їхню підозрілість: влада суворо заборонила вживати знайдені продукти, пояснюючи, що вони можуть бути отруєними.

Переселенцям необхідно було будувати відносини не лише з напівфантомними колишніми господарями, в чиїх будинках вони тепер жили, а й одне з одним. Судячи з матеріалів інтерв'ю, на заново заселеній території практично існувала система земляцтва: інформанти досі знають про те, звідки їхні сусіди, можуть розмірковувати про діалектні особливості вже місцевих «ярославських», «вологодських» чи «білорусів». Цікавий розділ, присвячений уявленням про батьківщину, показує широкий спектр думок: від туги за малою батьківщиною і мрії повернутися у своє рідне село до усвідомлення себе місцевим жителем. У цьому багатоголосі думок, до речі, полягає одна з позитивних якостей книги. Укладачі намагаються показати весь спектр почутих і зафіксованих ними поглядів. Ця особливість разом із дуже детальними розшифровками дають чудову можливість використати книгу як посібник в університетських курсах, орієнтованих на засвоєння студентами (соціологами, антропологами, етнографами) методик і технік етнографічної роботи. До того ж збірник, напевно, зацікавить тих, хто займається питаннями міграції, післявоєнної історією, проблемами конструювання ідентичності.